

ЎРТА ОСИЁЛИК БУЮК УЛОМА АЛИШЕР НАВОЙНИНГ НАЗНИДА ИЛМНИНГ МОХИЯТИ ВА АХАМИЯТИ

Умида Камалова
Назокат Абдушукурова
Наима Машрапова

Тошкент шаҳридаги Ёджу техника институти талабалари

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада илмнинг моҳияти ва унинг бизнинг ҳаётимиздаги ўрни ва дахлдорлиги байон қилинган.

Калит сўзлар: Маърифатпарвар, мутафаккир, комил инсон, илм-фан, бурч, ижодкор, таълимий-ахлоқий, ақлу заковат

КИРИШ

Ўзбек халқининг буюк фарзанди, улуғ шоир, олим, маърифатпарвар, инсонпарвар Низомиддин Мир Алишер Навоий XVасрда теурийлар даврида яшади, ижод қилди. Алишер Навоий талым тарбия ва тарбия ишларида жуда катта хизматлар қилди. Машхур тарихчи Хондаамир «Мақоримул ахлоқ» номли асарида Навоийнинг ёшларга билим бериш ва уларни тарбиялаш учун имкониятлар туғдирганини бундай тасвирлайди: Атоқли олимлар ва ҳурматга лойиқ бўлгансанъат ахллариининг даражаларини кутаришда ва мартабаларини оширишда қулдан келганча ҳаракат қилиб, бундай ишларга аҳамият берди. Ўқувчилар фақат ўқиш билан машғул бўлишлари учун уларга нафақалар тайин етиб, мадрасар бино қилди» Махбуб ул қулуб»дан... Илум уқур в мал қилмагон, ерни шиор қилиб тухум солмоғонга ўхшар ё тухум солиб, махсулидан баҳра олмағонга. «Хайрат ул аброр» ўн биринчи мақолат: Или осмоннинг юлдузларидек баланд мартабалиги ҳақидаким, билимсизлик тунини ёритиши учун «айн»ни қуёш, «лом»ни кундуз белгиларини курсатади: билимсизлик шомининг қоронғу қуринишини ҳақидаким, ғафлат чоҳини пастлик кечасида зохир қилиб, бу кечада бахтсизликдан ҳикоя айтади, олимнинг бутун бахтсиз вужудининг қуёшдек юксаклиги, жохилнинг еса бутун борлиги бойлик мол бўлса ҳам тупроқдек хорлиги.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Қизиқ хикоятлар тупламидан: Чу ёшларга боғланса мактаб йўли, Бўлур гум улуғларга мазғаб йўли. [1] Ўзбек адабиётининг асосчиси, шеърят мулкининг султони, маърифатпарвар шоир, давлат арбоби Алишер Навоий 1441 йил 9 февралда Хирот шаҳрида туғилган. Ёш Алишер фавқуллода истеъдод эгаси бўлиб, истеъдодининг дастлабки кўринишлари у уч-тўрт ёшга тўлган вақтлардаёқ намоён бўла бошлаган. Шу вақтда у Фариддин Атторнинг “Мантиқ-ут-тайр” асарини ёд олади. Алишердаги илм ўрганишга бўлган кучли қизиқиш ҳамда иштиёқни ўз вақтида англаган ота-онаси уни 1445 йилда мактабга берадилар. Мактабда таҳсил олаётган чоғларида ўтмиш мутафаккирлари ва ўз замонасининг забардаст шоирларининг ижодлари билан яқиндан танишади. Мазкур даврда бадий мавжуд асарлар мазмунини ўқиб-ўрганиш билан кифояланиб қолмай, 10-12 ёшидаёқ мустақил равишда шеърлар ёза бошлайди. Ёш Алишер томонидан яратилган шеър мисралар ўзида юксак бадий ва фалсафий ғояларни акс эттирар эди. Алишер Навоий ўз асарларида комил инсон образларини яратиб, улар қиёфасида намоён бўлувчи маънавий-ахлоқий сифатларни улуғлаган бўлса, таълимий-ахлоқий муаммоларни ёритувчи асарларида эса комил инсонни шакллантириш жараёнининг мазмуни, ушбу жараённинг ўзига хос жиҳатлари, йўллари, шакл ва усуллари борасидаги мулоҳазаларни баён этади.

Алломанинг тасавуридаги комил инсон ўз қиёфасида энг юксак инсоний фазилатлар мужассам эта олиши лозим. Чунончи, у ижодкор, қобилиятли, шу билан бирга илм-фанга нисбатан муҳаббатли бўлмоғи зарур. Алишер Навоийнинг қарашларига кўра, ана шундай сифатларнинг соҳиби бўла олган инсонгина ўз кучи ҳамда ақлу заковатига ишонади. Ўз кучи ва ақлу заковатига қаттиқ ишона олган инсонгина турли қийинчиликларга бардош бера олади, у ўта мураккаб муаммоларни ҳам ечимини топа олишга қодир.

Илм-фан сирларидан хабардор бўлишнинг инсон аҳамиятини ёритар экан, аллома айни ўринда илмни қоронғуликни ёритадиган чироқ, ҳаёт йўлини нурафшон этадиган қуёш, одамларнинг ҳақиқий қиёфасини кўрсата олувчи омил сифатида таърифлайди. Алишер Навоий илм ўрганишга интилишни инсон камолотини таъминлаш учун хизмат қилувчи энг зарур фазилатлардан бири деб билади. Илмни инсонни, халқни нодонликдан, жаҳолатдан қутқазувчи омил сифатида таърифлайди. Асарлари мазмунида илгари сурилган ғоялар ёрдамида кишиларни илмли ва маърифатли бўлишга ундайди.

Мутафаккир илм ўрганишни ҳар бир кишининг инсоний бурчи дея эътироф этади. Зеро, илм ўрганишдан мақсад ҳам халқнинг фаровон, бахтли-саодатли ҳаёт кечиришини, мамлакатнинг обод бўлишини таъминлашга ҳисса қўшишдир, дея таъкидлайди.[2]

Алишер Навоий фан ва санъатнинг турли соҳалари: адабиёт, тил, тарих, мусика, ҳагтотлик, тасвирий санъат, меъморчилик ва бошқа билимларни ривожлантириш билан бирга уларни уқитишни такомиллаштиришга ҳам катта эътибор берган. У узининг «Хамса», «Маб бул-қулуб», «Муножат», «Вакфия», «Мажолус ун-нафоис», «Муокамот ул-лугатайн» каби йирик асарларида тарбияга оид уз қарашларини ифода этган. У инсон камолотидаги илм-фаннинг урни, ахлокий ва ақлий тарбиянинг аҳамиятини ёритиб берди. У билимни узлуксиз Урганиш зарур дейди ва таълим тизимини ҳам белгилаб беради. [3]Шу билан бир каторда Алишер Навоий ўзининг хикматларида тилга ҳам алоҳида эътибор қаратган. Одам — тили билан бошқа ҳайвонлардан имтиёзлидир. Унинг тили орқали бошқа одамлардан афзаллиги билинади.

Тил — шунча шарафи билан нутқнинг қуролидир. Агар нутқ номаъқул бўлиб чиқса — тилнинг офатидир. Ёлғон гапириш билан ўз вақтини ўтказувчи одам, бу қилиғи ёмон туюлиш ўрнига, кишилами алдагани билан фахрланади ҳам. Ёлғончи ўз гапига гўллик билан қулоқ солувчини топса, уларга ёлғонни чинга ўтказса, муродига етган бўлади. Ёлғончи — ҳақ қошида гуноҳкор; халқ олдида шарманда. Бундай наҳсинг беор юзи ёмонликка ўгирилган бўлади; бундай наҳсга ботган одам қутлуғ уйдан нари бўлмай.[4] Алишер Навоий асарлари мазмунида ўз аксини топган ҳар бир фикр амалий аҳамиятга эга, зеро, мутафаккир уларни ўзининг улкан ҳаётий тажрибасига таянган ҳолда баён этади. Алишер Навоий илм-фаннинг инсон камолотидаги ўрни, билимларни ўрганиш асосида ҳосил бўлган ақл ва идрокнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳамда ақлий тарбия ва унинг моҳиятини ёритишга алоҳида эътибор қаратади. Аллома инсонга хос бўлган маънавий-ахлокий хислатлари хусусида сўз юритади ҳамда мазкур сифатларнинг ҳар бирига тўлақонли таъриф бериб ўтади. Қаноат, сабр, тавозе (адаб), ўзгаларга нисбатан меҳр-муҳаббатли бўлиш, ишқда вафодорлик, саховат, ҳиммат, қарам, мурувват, юмшоқ кўнгиллик (ҳилм) каби хислатларни ижобий фазилатлар сирасига киритади ва уларнинг ҳар бирига таъриф берганидан сўнг танбеҳ ва ҳикоятлар воситасида шахсий қарашларини далиллар билан тўлдиради.

ХУЛОСА

Алишер Навоий ўз асарларида илм-фан асосларини пухта ўзлаштирган кишиларни улардан амалий фаолиятда самарали фойдаланишга ундайди. Хусусан, у “Маҳбуб ул-қулуб” асарида илм ўқиб уни ишлатмаган киши уруғ сочиб ҳосилидан баҳра олмаган кишига қиёсланишини айтиб ўтади. Алишер Навоий асарларида замонавий педагогика фани асослари қаторида муҳим ўрин тутувчи омил ўз-ўзини тарбиялаш масаласининг моҳияти ҳам ёритилади. Бу борада билдирилган фикр мазмунига кўра, боланинг ўзи йўл қўйган хато ва камчиликларини ўзи англаб олиши ҳамда уларни бартараф этиш учун имконият яратиш зарур.

Мутафаккирнинг эътироф этишича, кимки бу борада яратилган имкониятдан тўғри фойдаланса, ўз хатосини англай олади ва уни бартараф этишга ҳаракат қилади, кимки йўл қўйилган хатони англаш ва уни тўғрилашга ҳаракат қилиш ўрнига турли баҳоналарни рўқач қилаверса, хатолари сонининг яна биттага ошиши учун шахсан ўзи шароит яратади. Келтираётган баҳонаси қанча кўп бўлса, унинг янглишиши, хатоси шунчалик катта кўринади, камчиликнинг мавжуд эканлигини кўрсатган киши билан тортишиш қанчақучли бўлса, эл олдида унинг обрўси шунчалик пасаяди. [5]Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки илим бу оллохнинг карами ила пайдо қилинган чексиз уммон каби инсонлар учун турли ёмонликлардан сақловчи комиллика елтувчи нурдир

REFERENCES

1. Умумий педагогика назарияси ва амалиёти (хрестоматия) 75, 80, 85,90 – бет Тошкент 2013
2. Педагогика тарихи (дарслик) К. Хошимов С. Нишонова 101, 102, 103- бет Тошкент 2005
3. Педагогика Бўри Зиёмухаммедов Тошкент 2006
4. Ziyouz.uz
- 5) Педагогика тарихи (дарслик) К. Хошимов С. Нишонова 103, 106, 107- бет Тошкент 2005

